

Z konia skikający, czapki chylający...

Autor tekstu: **Anna Mosiewicz**

...to słowa ludowej piosenki pochodzącej z Mazowsza — „od Żychlina” - zanotowanej przez Oskara Kolberga, a zatem powstałej przed połową XIX wieku, o czym także świadczy staropolska forma użytych w niej imiesłowów. Wymawiający, czy raczej śpiewający chłopiec tak właśnie przygotowuje się do wręczenia swej wybrance złotego pierścionka „z prawej rączki zdjawszy...” Chyli przed swą lubą czapkę, okazując jej w ten sposób szacunek. Ten gest - zdjęcie okrycia głowy — charakterystyczny dla wielu kultur, odzwierciedla zakorzeniony w naszym języku czasownik „czapkować”, czyli kłaniać się, bić pokłony, składać hołd.

Jedno z polskich (śląskich) przysłów — „ma wróble pod czapką” — określa natomiast kogoś, kto nikomu się nie kłania, inne z kolei — staropolskie - mówi o tym, że najlepsze są: „szabla węgierka, czapka — magierka”.

Czapka to nie tylko okrycie głowy przed zimnem i deszczem, lecz uświęcony tradycją wyróżnik przynależności do rasy, religii, narodu, plemienia, grupy etnicznej lub etnograficznej, zawodowej. To także oznaka władzy — świeckiej, duchownej, wojskowej, rozpoznawana przez wszystkich władzy tej podporządkowanych.

Uskrzydłone byki z ludzkimi twarzami i fryzowanymi brodami, jakie wytworzyła wspaniała kultura Mezopotamii, mają na głowie zwężające się schodkowo ku górze czapy, zikkuratom — świątyniom znad Eufratu — podobne. Czapka frygijska, nazwana wiele wieków później czapką wolności, w mitologii greckiej przypisywana Amazonkom, była nakryciem głowy bardzo popularnym na Bliskim Wschodzie. Widzimy ją na rzymskich rzeźbach przedstawiających Mitrę, irańsko - babilońskiego boga słońca. Dziesięć wieków później, we wczesnym średniowieczu, gdy Wenecja utrzymywała z Konstantynopolem przyjazne stosunki handlowe, przejęli ją weneccy dożowie. W Konstantynopolu miała ona symbolizować władzę kościelną, a zwano ją „kamelaukion”. Kształt tej charakterystycznej czapki zachował się jeszcze przez następnych kilka wieków — gdy w roku 1501 Giovanni Bellini malował portret weneckiego doży Leonardo Loredana, ów dostojnik pozował w nakryciu głowy rodem z Frygii. Jest jeszcze dalsza historia tej fryzyjskiej czapki, która z biegiem wieków stała się nakryciem głowy francuskich galerników — ci przejęli ją od weneccjan podczas licznych morskich podróży. We Francji nazywana „bonnet rouge”, trafiła wraz z galernikami między rewolucjonistów paryskich, wywodzących ją od Celtów i stała się ich emblematem. Jest do dziś na słynnym obrazie Delacroix i na płaskorzeźbach Łuku Triumfalnego w Paryżu. A potem przejęli ją rewolucjoniści krajów łacińskich Ameryki — widnieje w godle Argentyny, Kolumbii, Boliwii, Gwatemali i Kuby.

Nie mniej znana jest czapka Monomacha, odświętne nakrycie głowy wielkiego księcia kijowskiego Włodzimierza II, panującego na Rusi w latach 1113 — 1126. Zwężająca się ku górze, zdobiona kamieniami szlachetnymi i krzyżem, otoczona futrem z soboli, stała się wyróżnikiem władzy. Właśnie takie czapki nosili w bajkach carewicze. W przedrewolucyjnej Rosji widniała w herbach Tweru, Kijowa, Nowogrodu, Smoleńska i Włodzimierza.

Kolejna ze słynnych czapek to uskrzydłone nakrycie głowy Merkurego (w Grecji Hermesa), boga handlu, kupców i podróżników, której symbol chętnie wykorzystują miasta organizujące międzynarodowe targi handlowe. Wysokie, ozdobne czapy faraonów, ozdabiały wcześniej głowy egipskich bóstw — na słynnej rzeźbie Horusa, mającego postać sokoła, umieszczono kobrę — znak władzy, chętnie stosowany później przez faraonów. Charakterystyczne nakrycia głów biskupów i papieskie tiary mają nieomal identyczny kształt — warto przypomnieć jedną z zasad, potwierdzonych przez teorię kultury, że najdłużej w tradycji przechowują się te artefakty, które są mało istotne - ornamenty (ceramika archeologiczna), detale stroju, kształty drobnych narzędzi i sprzętu, czynności z pogranicza magii (dawny zwyczaj zakładania kamienia węgielnego, czy też zawieszanie na budowach „wiechy”).

Chociaż czapka to dość pospolita rzecz, przypisywano jej także właściwości nadnaturalne — jest to oczywiście „czapka — niewidka”, występująca w wielu europejskich bajkach, z których większość — jak stwierdzili bracia Grimm — ma proveniencję rzymską, romańską. Jedno z germańskich podań o Nibelungach mówi o karle, zwanym Alberykiem, posiadającym czapkę — niewidkę. Inną, bajkową właściwością czapek jest możliwość udzielania wszelkiej pomocy swym właścicielom -

"Mam ja na strychu starą czapeczkę, która posiada dziwną właściwość:

jeśli ją ktoś włoży i przekreśli na głowie, natychmiast zjawi się olbrzymia armata, zdolna pokonać każdego nieprzyjaciela..."
Baśnie Braci Grimm, LSW, Warszawa 1987

Nie zawsze jednak warunki atmosferyczne, moda, tradycja, nawyki czy zwyczaje miały wpływ na formy nakryć głowy. Od wczesnego średniowiecza feudałowie wyznaczyli specjalne, przymusowe ubiory dla „innych” — Żydów, Saracenów, Maurów, gdyż te narodowości stanowiły konkurencję, zwłaszcza w handlu. Wzorem były zwyczaje panujące na Bliskim Wschodzie, przywiezione z wypraw krzyżowych. Od XIII wieku, mocą soboru laterańskiego z 1215 roku, wprowadzono odrębne ubiory dla Żydów — były to wysokie, spiczaste czapy i żółte kółka, naszywane na odzież. Czapy te znamy z wielu drzeworytów i innych materiałów ikonograficznych, (są już na słynnych gnieźnieńskich drzwiach do katedry!), a naszywane na odzież znaki pamięta starsze pokolenie z czasów ostatniej wojny światowej.

Niewiele się zmieniła nasza mentalność od czasów średniowiecza, co należy skonstatować z wielką dozą rozczarowania...

Anna Mosiewicz

Etnograf, publicystka (obecnie publikuje w koszalińskim "Miesięczniku"). Wicedyrektor Muzeum Państwowego w Koszalinie

[Pokaż inne teksty autora](#)

(Publikacja: 24-08-2005)

[Oryginał.](http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,4330) (<http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,4330>)

Contents Copyright © 2000-2008 by Mariusz Agnosiewicz

Programming Copyright © 2001-2008 Michał Przech

Autorem tej witryny jest Michał Przech, zwany niżej Autorem.

Właścicielem witryny są Mariusz Agnosiewicz oraz Autor.

Żadna część niniejszych opracowań nie może być wykorzystywana w celach komercyjnych, bez uprzedniej pisemnej zgody Właściciela, który zastrzega sobie niniejszym wszelkie prawa, przewidziane

w przepisach szczególnych, oraz zgodnie z prawem cywilnym i handlowym, w szczególności z tytułu praw autorskich, wynalazczych, znaków towarowych do tej witryny i jakiegokolwiek ich części.

Wszystkie strony tego serwisu, wliczając w to strukturę podkatalogów, skrypty JavaScript oraz inne programy komputerowe, zostały wytworzone i są administrowane przez Autora. Stanowią one wyłączną własność Właściciela. Właściciel zastrzega sobie prawo do okresowych modyfikacji zawartości tej witryny oraz opisu niniejszych Praw Autorskich bez uprzedniego powiadomienia. Jeżeli nie akceptujesz tej polityki możesz nie odwiedzać tej witryny i nie korzystać z jej zasobów.

Informacje zawarte na tej witrynie przeznaczone są do użytku prywatnego osób odwiedzających te strony. Można je pobierać, drukować i przeglądać jedynie w celach informacyjnych, bez czerpania z tego tytułu korzyści finansowych lub pobierania wynagrodzenia w dowolnej formie. Modyfikacja zawartości stron oraz skryptów jest zabroniona. Niniejszym udziela się zgody na swobodne kopiowanie dokumentów serwisu Racjonalista.pl tak w formie elektronicznej, jak i drukowanej, w celach innych niż handlowe, z zachowaniem tej informacji.

Plik PDF, który czytasz, może być rozpowszechniany jedynie w formie oryginalnej, w jakiej występuje na witrynie. **Plik ten nie może być traktowany jako oficjalna lub oryginalna wersja tekstu, jaki zawiera.**

Treść tego zapisu stosuje się do wersji zarówno polsko jak i angielskojęzycznych serwisu pod domenami Racjonalista.pl, TheRationalist.eu.org oraz Neutrum.eu.org.

Wszelkie pytania prosimy kierować do redakcja@racjonalista.pl